

І.О. Меліхова, О.О. Майданюк

ФОРМУВАННЯ КОНФОРМНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Проблема дослідження феномена формування групових норм та умов, за яких члени групи піддаються впливові більшості чи меншості, є важливою на сучасному етапі розвитку суспільства. Не вичерпаним є питання щодо джерел впливу групи на індивіда, а також не зовсім з'ясованим є питання пов'язане з нормативністю суспільного життя і явища конформності. Це викликає дослідницький інтерес до передумов виникнення тенденцій нормоутворення у групі і до конформної поведінки, як запоруки дієвості групових норм.

Виокремлюють нормативний та інформаційний впливи групи на індивіда. Інформаційний вплив передбачає зміну індивідуальної позиції щодо групової у зв'язку з тим, що індивід звертається до групи як до джерела інформації, він зумовлений прагненням людини до більш-менш адекватної оцінки об'єктивної реальності, адже, будучи не в змозі дати певну відповідь стосовно невідомого об'єкта, людина зіставляє свою точку зору з точкою зору інших людей. Нормативний вплив виражений у прийнятті стандартизованих правил поведінки – групових норм, що регулюють діяльність групи. Ознакою їх сформованості є однозначне реагування всіма членами групи на поведінку її окремих індивідів.

У групових нормах закладається система вимог, яка визначає права, обов'язки і можливі дії кожного з членів групи, а також систему санкцій. Застосовуються позитивні санкції (похвала, моральні і матеріальні винагороди, тобто заохочення до дій, бажаних для групи) щодо тих, хто дотримується ustalених норм, і негативні санкції для тих, хто відступає від даних норм – як покарання за небажані дії.

Дієвість групових норм зумовлена такою психологічною властивістю як конформність. Це проявляється в прагненні особистості до узгодження своїх думок і вчинків з думками і вчинками членів групи. При цьому мається на увазі, що конформна поведінка – це ситуативна поведінка індивіда в умовах конкретного групового тиску (впливу) – реального чи лабораторного. Конформність можна визначити як особливість чи властивість індивіда, яка виявляється у його схильності піддаватися реальному чи уявному тиску групи. Ця поступливість знаходить свій вияв у зміні його поглядів та поведінки відповідно до точки зору більшості [2, с. 176], тобто конформність – це піддатливість людини реальному чи уявному тиску групи, що проявляється в зміні її поведінки і установок відповідно до позиції, яку вона первісно не розділяла з

більшістю [1, с. 296].

Конформність виконує важливі функції у процесі соціалізації індивідів, їхньої інтеграції у соціальну спільноту, забезпечує наступність суспільного досвіду та соціального контролю. Отже, конформність пов'язана з нормативністю суспільного життя, виявляється у свідомому підпорядкуванні суджень, дій і поведінки індивіда груповому тиску у випадках розбіжностей точок зору людини і групи. Вона може бути зовнішньою, тобто без зміни своїх поглядів, і виглядати як лицемірство, пристосуванство, як спосіб уникнення можливого конфлікту, аби не залишитися наодинці без підтримки інших членів групи. Конформність може бути також внутрішньою, пов'язаною з реальною зміною індивідуальних установок, що викликана згодою з позицією групи як більш обґрунтованою і об'єктивною [4, с. 177].

У випадку внутрішнього прийняття позиції оточуючих відбувається інтерналізація, дійсне перетворення індивідуальних установок. У такому разі індивід приймає на віру думку групи і повністю розділяє її у наступних ситуаціях. При раціональному осмисленні особою групових моральних норм вони сприймаються нею, як необхідні, доцільні, корисні як для суспільства, так і для неї самої. При цьому індивід настільки підпадає під вплив будь-якої групи, що її норми стають особистими нормами даного індивіда. Процес характеризується можливістю динаміки, за якої зовнішня нещира конформність може поступово привести до дійсного схвалення.

Незважаючи на відмінності, обидва види конформності є специфічним способом розв'язання усвідомленого конфлікту між особистістю і груповою думкою на користь останньої. Залежність від групи примушує людину шукати згоди з нею – справжньої чи уявної, підганяти свої вчинки під чужі та незвичні еталони, таким чином згладжуючи розбіжності у власних поглядах та поглядах оточення.

Конформна поведінка відіграє позитивну і негативну роль у соціалізації особистості: з одного боку, конформна поведінка сприяє виправленню помилкової думки або поведінки, якщо більш правильними виявляться думка, позиція більшості, при цьому вона є захисною функцією психіки індивіда. З другого боку, конформна поведінка заважає ствердженню власної незалежної поведінки або думки і трактується як пристосуванство.

Ми вважаємо, що прийняття певних групових стандартів, норм, цінностей – це необхідний елемент адаптації особистості та передумова її соціалізації.

Але на разі виникає питання про допустимий рівень піддатливості груповим нормам, що регулюють поведінку людини. Адже покірність, зумовлена страхом осудження, ізоляції, або сильна потреба у соціальному схваленні спричиняють пасивне дотримання суспільної думки, безініціативність, неможливість прийняття самостійного рішення.

Питання соціального навіювання, піддатливості йому цікавило дослідників від соціальної психології. Тому з 50-х років ХХ ст. починаються інтенсивні дослідження в цьому напрямку, в якому, зокрема, висвітлювались способи відбору і засвоєння індивідом соціальної інформації, його ставлення до групового тиску. Передусім ці дослідження за допомогою сталої методики експериментально продемонстрували теоретично доведений факт того, що особистість людини, її вчинки, думка, оцінки, погляди залежать від учинків, думок, оцінок, поглядів інших людей. Виявилось, що піддатливість груповому тиску залежить від цілої низки взаємопов'язаних факторів:

- **особистісних** – стать, вік, національність, ступінь піддатливості навіюванню, стійкість самооцінок, рівень самоповаги, тривожність, інтелект, потреба у схваленні довколишніми і т. ін.;

- **групових** – особливості взаємозв'язку індивіда і групи (становище індивіда у групі, її значимість для нього, рівень взаємозалежності індивіда і групи в отриманні нагороди) та характеристики групи (розмір, структура, ступінь згуртованості групи);

- **ситуаційних** – зміст завдання та зацікавленість досліджуваного, його компетентність, чи приймається рішення публічно чи наодинці і т. ін.

Тому конформність не можна вважати самостійною особистісною рисою, хоч вона зазвичай асоціюється з певним типом особистості [1, с. 296].

Ц.П. Короленко, Н.В. Дмитрієва стверджують, що механізми конформістських підходів закладаються ще в ранньому дитинстві і є результатом передусім сімейного, батьківського впливу. Якщо створюваний батьками психологічний клімат визначається терпимістю, повагою до різноманітних точок зору, прихильністю до гуманістичних орієнтацій, ці риси рано сприймаються дітьми. Якщо батьки характеризуються нетерпимістю, максималістським ставленням до життя, у сім'ї культивується підкорення і покірність, уклінність та захоплення авторитетами, природно, що такі підходи сприймаються дитиною і формують її ставлення до довколишнього світу.

Відомо, що потреба людини у спілкуванні є основою соціальною потребою і формується вона ще у період новонародженості (а на думку деяких вчених, є вродженою). Ґрунтом для її розвитку, як зазначав Л.С. Виготський, є те, що будь-яка потреба немовляти стає потребою в іншій людині. Найперше

це потреба в дорослій людині [5, с. 139]. Саме в цей час у сприйнятті дитини змішуються почуття схвалення і любові дорослих, які піклуються про неї. Бути любимим – значить бути схвалюваним, і навпаки.

Більше того, те, що добре, і те, що схвалюється оточуючими, співпадає. До того ж для дитини схвалення дорослого – це критерій її власної значимості. Але поступово потреба в спілкуванні змушує дитину шукати емоційного контакту не тільки з дорослими, а й з ровесниками, з іншими дітьми. Та навіть тепер дитина зберігає потребу в схваленні і буде намагатися заслужити його, якщо не у всіх, то принаймні у друзів та референтних осіб. Таким чином виникає реакція на потребу в схваленні — конформізм. Це є сила, яка змушує підлаштовуватись під оточуючих. З самого раннього дитинства потреби вдовольняються в співвідношенні з тими правилами, які існують у суспільстві. Ми інтеріорізуємо норми та установки за допомогою різних механізмів, починаючи від умовного рефлексу, наслідування та навіювання і закінчуючи ідентифікацією. Це майже ті самі правила і моделі, які засвоюють усі інші діти, виховані в тому ж суспільстві [6, с. 70 – 71].

Сформовані в дитинстві конформістські механізми сприяють сприйняттю авторитетних фігур (до яких відносять у рамках конформізму осіб, що знаходяться на вищих щаблях ієрархічних сходів) як заміну батькам. Покірність розцінюється як основна позитивна якість, вихована у дитинстві. Критичне ставлення до “авторитетів” супроводжується почуттям провини і страху перед покаранням, що спричиняє гальмування, яке стримує вихід за рамки конформістських стереотипів.

Д.В. Ольшанський, аналізуючи основні етапи становлення і розвитку індивідуальності дитини, зазначає, що дитину вчать, що “скромність прикрашає”, що орієнтуватись потрібно на “думку інших”, а це призводить до того, що людина починає розглядати себе лише як частину цілого, але не як окрему, неповторну індивідуальність. Місце особистих критеріїв оцінки самого себе у такої людини займає критерій соціального порівняння. Свідомість, як правило, покійно віддзеркалює оточуючу соціальну дійсність. Поступово складається особливий тип особистості, для якого головним стає бажання “наслідувати взірці”, пам'ятаючи, що в такому інтер'єрі практично будь-яка несхвальна ініціатива підлягає покаранню. “Таке суспільство деформує людину. Адже людина, яка вільно розвивається, яскрава індивідуальність з багатством інтересів і потреб не потрібна бюрократичним структурам, адже її доведеться обслуговувати, а у структур свої власні інтереси, задля яких і створюються відповідні системи виховання. У найпростішому вигляді це зводиться до зниження активності людини, до того, щоб жорстоко підкорити всі її дії тим цілям і цінностям, які схвалює

система”, – вважає Д.В.Ольшанський. У таких умовах конформістська поведінка зумовлена потребою в адаптації, з нею пов'язана можливість ототожнення з групою, вона забезпечує підтримку і схвалення осіб, наділених владою.

Критику традиційної системи виховання і освіти, орієнтованої на культивування конформної особистості, можна зустріти у сучасній соціологічній, педагогічній та філософській літературі. Виходячи з вищевказаних тверджень, ми можемо припускати, що потенціал конформності закладається в дитинстві саме під впливом батьківського виховання, а надалі і під впливом інших авторитетних осіб, що є провідниками певних цінностей та норм. Починаючи зі вступу до школи, де роль авторитетної особи належить учителю, чий авторитет буває більш вагомий ніж батьківський, нормативна конформність щодо значимої особи може зростати. Адже інтереси дитини спрямовуються головним чином на оцінку її цією особою, а не групою.

Вступ до школи – це початок нового етапу, коли відбувається формування структури стосунків у колективі. Велику роль у становленні цієї структури відіграє вчитель. Допмагаючи контактувати, розвиваючи колективізм, він керує системою учнівських відносин і сприяє формуванню норм у класному колективі, слідування та підкорення їм. Учитель, що привносить певні норми поведінки в групу, отримує підтримку з боку реальної більшості. У класі формується правило йти за вчителем, коритися його авторитету. Слід враховувати, що з розвитком і ускладненням взаємовідносин у класі, значимими стають не тільки стандарти і вимоги, що висуваються вчителем, а також і окремі норми, що складаються у групі.

Ми поставили за мету дослідити роль учителя у формуванні конформності у взаємовідносинах з учнями. З цією метою ми провели дослідження рівня конформності у молодших школярів.

У дослідженні брали участь учні 2-б класу одеської загальноосвітньої школи I ступеня №9. Усього 36 дітей віком 7-8 років. За основу дослідження ми взяли класичний експеримент Соломона Аша, призначений для дослідження явища, пов'язаного з конкретним тиском групових норм. Реального досліджуваного включили до підставної групи, яка однозначно оцінювала стимул інакше, і в ході дослідження піддослідний схилився до точки зору більшості. Наш експеримент полягав у порівнянні та оцінці досліджуваними довжини відрізків, за умов, коли він прослухав оцінки інших учасників експерименту (насправді “підставної групи” з шести чоловік, учнів того ж класу).

Під час одного з порівнянь перед досліджуваним поставала дилема: прийняти точку зору більшості, чи озвучити власну думку, коли всі шестеро членів групи оцінили відрізки вочевидь неправильно. Прийняття групової точки зору, знехтування власною

думкою оцінювалось як прояв конформної поведінки. Результати, одержані нами, показали, що 50% досліджуваних піддалися впливу групи. Будучи в змозі самостійно оцінити і порівняти довжину поданих відрізків, учні, відповідаючи після групи, яка одногосно давала неправильну відповідь, усе ж схилилися до точки зору більшості, нехтуючи власною думкою.

Ми вважаємо, що такий високий процент конформності молодших школярів пов'язаний з тим, що учень, побоюючись проявити некомпетентність, поступається групі, проявляючи конформність. Крім того, з раннього віку, як уже зазначалося, дитина засвоює звичку рахуватися за стандартами довколишніх. А у школі переймання групових норм, повага до них особливо схвалюється вчителем, адже це сприяє плідній співпраці у групі.

Також завданням дослідження було визначення рівня конформності, ступеня залежності досліджуваних від групи та ставлення до авторитету вчителя в початковій школі; зробити кореляційний аналіз одержаних результатів.

Дослідження проводилось серед студентів ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. Досліджуваними були 50 студентів 4-5 курсів віком 19-21 років. Для визначення рівня конформності та ступеня залежності досліджуваних від групи нами була використана методика багатофакторного дослідження особистості Р.Кеттелла (№187). В опитувальник були включені пункти, які виявляють показники по двом первинним факторам. А саме: фактор Е – “конформність – домінантність”, фактор Q2 – “залежність від групи – самодостатність”. Бали, переведені у стени, розподілялися по біполярній шкалі з крайніми значеннями в 1 і 10 балів. Відповідно першій половині шкали (від 1 до 5,5) присвоювався знак “-”, другій половині (від 5,5 до 10) знак “+”. Інтерпретуючи результати, ми звертали увагу на найбільш низькі та найбільш високі значення факторів у профілі досліджуваних.

Результати дослідження показали, що по фактору **Е “конформність – домінантність”** показники зі знаком “-” “конформність” мають 27 досліджуваних; показники зі знаком “+” “домінантність” мають 23 досліджуваних. По фактору **Q2 “залежність від групи – самодостатність”** показники зі знаком “-” “залежність від групи” мають 28 досліджуваних; показники зі знаком “+” “самодостатність” мають 22 досліджуваних.

Виходячи з сукупності показників цих двох факторів, ми дійшли висновку щодо рівня залежності, піддатливості, поступливості, покірності, несамостійності, потребі у груповій підтримці, схильності приймати рішення разом з іншими, орієнтуванні на соціальне схвалення при показниках зі знаком “-”, або ж про домінування, непоступливість, не зважання на авторитети, групову

незалежність, відсутність потреби у підтримці інших, самостійність досліджуваних при показниках зі знаком “+”.

Крім цього, ми провели дослідження за допомогою ретроанкети, метою якої було виявлення ставлення опитуваних до вчителя як до авторитетної особи у початковій школі. До анкети входило 10 тверджень, спрямованих на виявлення ставлення до вчителя та залежності від його думки та оцінки.

Досліджувані підтвердили правильність таких тверджень щодо власного ставлення до вчителя у початковій школі: 1) оцінка вчителя була для мене дуже важливою – 46 відповідей; 2) вчитель був для мене авторитетною особою – 40; 3) Я слухав учителя і слідував його вказівкам – 33 відповіді; 4) я вважав, що вчитель знає усе – 21 відповідь; 5) у мене не було сумнівів у правильності методів, які застосовував учитель – 20; 6) учитель – справедлива людина – 20; 7) я хотів стати схожим на свого вчителя – 12 відповідей; 8) вчитель викликав у мене почуття страху – 10; 9) вчитель карав мене за найменшу провину – 5 відповідей.

Інтерпретуючи результати, можна зробити висновки, що більшість опитуваних сприймали вчителя як авторитетну особу – референтний об'єкт, що визначав норми їхньої поведінки, мав великий вплив на формування установок, орієнтацій. Значна кількість опитуваних підтвердили судження щодо важливості значення для них позитивної оцінки вчителем, що, на нашу думку, було зумовлено потребою у схваленні.

Найменш підтвердженими виявилися судження

ЛІТЕРАТУРА

1. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика. – Мн.: Харвест, 2005. – 976 с.
2. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник. – К., 1995. – 304 с.
3. Ольшанский Д.В. Новая педагогическая психология. – М.: Академический Проект, 2002. – 528 с.
4. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник

щодо почуття страху перед учителем та можливим покаранням з його боку. Можна вважати, що на формування конформності щодо значущої особи впливає не тільки страх перед санкціями, що може застосувати особа, наділена владою, а й бажання одержати підтримку, схвалення, позитивну оцінку. Адже, як уже зазначалося, для дитини схвалення дорослого – це критерій її власної значимості.

Для виявлення взаємозв'язку показників, отриманих за методикою Р.Кеттелла та результатами анкетування досліджуваних, проведено кореляційний аналіз.

Взаємозв'язки показників фактору Q2 «залежність від групи – самодостатність» та ставленням до вчителя як до авторитетної особи не виявлено. Як показали результати кореляційного аналізу, достовірні зв'язки виявлені між показниками фактора Е «конформність – домінантність» та ставленням до вчителя як авторитетної особи ($r = -0,35$ $p < 0,05$), що свідчить про залежність поведінки конформних досліджуваних від думки та оцінки вчителя як авторитетної особи у початкових класах.

Таким чином, рівень конформності пов'язаний зі ставленням до вчителя і значною залежністю від його оцінки, схвалення тощо. На нашу думку, залежність від думки авторитетної особи сприяла інтеріоризації учнем норм і стандартів, провідником яких була ця особа. Тож ми вважаємо, що у формуванні конформістських механізмів у молодшому шкільному віці саме вчитель відіграє провідну роль.

О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

5. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.

6. Робер М.-Л., Тильман Ф. Психология индивида и группы. – М.: Прогресс, 1998. – 256 с.

Подано до редакції 19.03.08

РЕЗЮМЕ

Изложены результаты исследования конформности у младших школьников, определены источники формирования конформности в процессе педагогического взаимодействия. Обнаружена взаимосвязь между конформностью и

авторитетностью учителя в начальной школе. Выявлены достоверные связи между показателями фактора “конформность” и отношением к учителю как к авторитетной личности.

РЕЗЮМЕ

Викладено результати дослідження конформності в молодших школярів, визначено джерела формування конформності у процесі педагогічної взаємодії. Виявлено взаємозв'язок між

конформністю і авторитетністю вчителя в початковій школі. Виявлені достовірні зв'язки між показниками фактору “конформність” і ставленням до вчителя як до авторитетної особи.

SUMMARY

The article presents the results of investigation on junior pupils' conformism. The author ascertains sources of

conformism appearing within pedagogic interaction. The results presented in the article demonstrate interrelation between conformism and high authority of teacher's personality in junior school. The results of correlative

analysis prove the reliable interrelations between "conformism" and the attitude to teacher as an authorized person.
